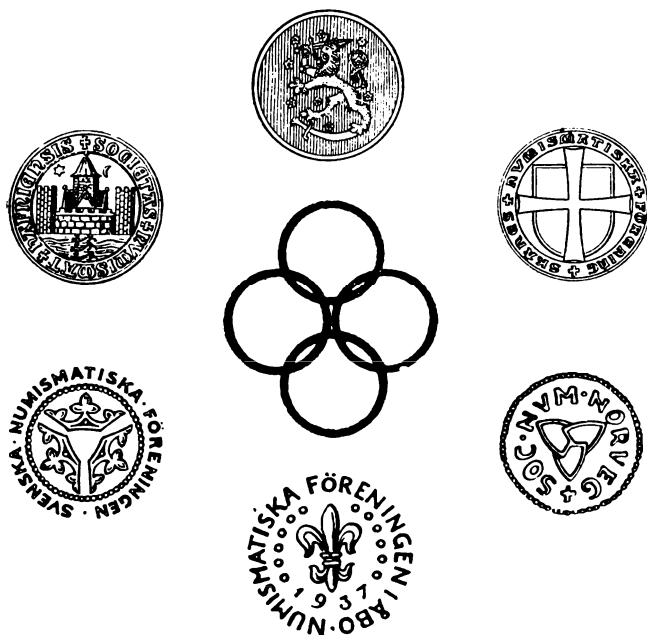

NORDISK NUMISMATISK UNIONS
MEDLEMSBLAD
1944

Norsk Numismatisk Forening • Numismatisk Forening i København
Numismatiska Föreningen i Finland • Numismatiska Föreningen i Åbo
Skånes Numismatiska Förening • Svenska Numismatiska Föreningen

CHRISTIAN JÜRGENSEN THOMSEN:
OM DE DANSKE BISKOPPERS MYNTER

I Medlemsbladet for December 1938 S. 243 f. er trykt en Fortegnelse over C. J. Thomsens numismatiske Arbejder. Denne Fortegnelse bør suppleres med den her gengivne Artikel, hvortil Manuscriptet forefindes i Fr. Münters Papirer paa Det kgl. Bibliothek (i Pakken Ny kgl. Samling 413 b 4to). Det ligger i et Omslag med Paaskrift: Thomsen om de danske Biskoppers Mynter og bestaar af fem Blade in folio, hvoraf det første er skrevet helt med Thomsens Haand; de øvrige er skrevet med en anden Haand, men med Rettelser af Thomsen. Det er aabenbart Thomsens første numismatiske Artikel, skrevet før Biskop Münters Død (den 9. April 1830) og rimeligvis paa hans Tilskyndelse. Artiklen, der gengives her med Forfatterens originale Retskrivning og Tegnsætning, har nærmest kun lærdomshistorisk Interesse; men ogsaa dette kan formentlig berettigede den til at faa en Plads her i Bladet.

Ved Englands Erobring af Svend Tveskjæg og Knud den store, blev Nordboerne bekendte med det engelske Myntvæsens Indretning de fortsadte det i dette Land og overførte det til Norden, i Førstningen vel med nogle Indskrænkninger.

Oprindelsen til den omtalte Indretning, maae man søge i de Forhold som da herskede i Handelen og i den Værdie man tillagde myntet Metal frem for det umyntede. Vel blev endnu de fleste Ting afgjort ved Bytte og ved at veje Guld og Sølv, men dog indsaar man snart Bequemheden af Mynt og den højere Værdie der senere ofte ved Tvang blev tillagt det saaledes forædlede Metal var sikkert ofte i Førstningen et Tillæg, man med Glæde gav for at erholde det omdannet til Mynt. Denne frivillige, eller tvungne højere Værdie, maae meget have oversteget Myntnings Omkostningerne et Bevis herpaa er, at Falskmyntning af den Art hvor den indre Værdie er den samme som det der eftergiøres, er ej ualmindelig i den tidligere Middelalder.

Kongerne indsaar snart at Myntvæsenet kunde afgive en betydelig Indtægtskilde især naar man kunde foretage store Udmyntninger og Metallernes høje Pris gjorde, at selv en Forringelse som nu synes liden, da var indbringende; men da Fyrsterne ikke altid havde store Forraad af ædle Metaller og den indvortes Sikkerhed og Lethed ved Forsendelser ikke var meget stor, opfandt man en egen Maade til at forøge Myntningen, i det at man i de forskellige større og vigtigere Stæder i Landet ansatte Myntmestere, ja undertiden flere i en Stad

som havde Tilladelse at mynte, imod at de fulgte visse Regler, og for at man kunde vide hvem man havde at holde sig til ved Afgivelser, vare de forbundne til foruden Fyrstens, at sætte deres eget og Myntstædets Navn paa de Stykker, som de udgave.

Det er let at indsee, at det maa være meget vanskelig at controlere den Fordel som Myntmesterne kunne have, hvorfor der er all Formodning om, at man snart er gaaet over til den bequemere og sikrere Maade at lade Myntmesterne blive en Slags Myntforpagtere som imod visse Afgifter og under visse Forpligtelser besørgede Myntningen tildels for egen Regning. Saaledes ville¹ man kunde sikkre sig Indkomst af Myntningen, og saaledes forekommer det mig at man kan

Svend Estridsen, Lund. — Runemønten er slaet af Thorth.

forklare sig at man ikke har betænkt sig paa, at forøge Myntsteders og Myntmesters eller maaskee rettere Myntforpagteres Tal. Knud den Store og hans Sønner havde paa mere end 50 forskjellige Steder Udmyntninger, og jeg troer, at man tæller under dem over 200 Myntmestere². I Danmark, hvor Stæderne var faa, og hvor de Personer som forstode sig paa Myntningen, vel heller ikke vare mange, sporer man dog tidlig Myntning i *Lund*, *Viborg*, *Odense* *Randers* og flere Steder og ikke faa Myntmestere. Geistligheden, som indsaar snart Vigtigheden af denne sikke Intrade og som dertil var forbunden med en Slags Højheds Erkjendelse, i det Mynten udgik efter Fyrstens Bestemmelse og i hans Navn, søgte snart at sikre sig noget af denne dobbelte Fordeel. I England havde allerede tidlig Erkebiskopperne af *York* og *Canterbury* havt egne Myntmestere og egen Mynt. I Danmark er det første Sted jeg troer man sporer at Geistligheden har havt Deel i Myntningen, *Lund*. Ved dette Myntsted indtræffer det mærkelige, at imedens man, i Henseende til Myntens indre Værdi og Indretningen med Myntmestere fulgte de engelske Exempler, optog man Forestillingerne derimod ikke sjelden af de byzantinske. Det er nok ikke uden Grund, at man har troet at Nordboernes Reiser og

¹ Her slutter Blad 1 med Thomsens Haandskrift; de følgende fire Blade er skrevet med en anden Haand, men gennemrettet af Thomsen.

² Bror Emil Hildebrand: *Anglosachsiska mynt* (Sth. 1881) har alene fra Knud den Store 83 Møntsteder og over 800 Møntmestre.

Ophold i Constantinopel vare Aarsag heri. Det er et saa meget mærkeligere Særsyn, som, naar man undtager *Venedig* og maaskee nogle faae neapolitanske og ungarske Kobbermynter er *Lund* det eneste Sted, i det hele *Evropa* og i den hele Middelalder, som heri tog Myntstrene af Byzantinerne. Vi finde paa *Magnus* den Godes og *Svend Estridsens* Mynter en siddende *Christus* med Evangeliebogen; en Engel, som overleverede Fyrsten en Fane; en Helgen, som velsigner Fyrsten o. s. v. Anledningen til at man maae troe at de nystiftede Erkestift³ allerede da maae have faaet Deel i Myntregalet er, at man paa nogle af de ovenomtalte Mynter finder tilsat, som et Mærke, en Bispestav. Den første, som ikke kan være yngre end Kong *Svend*

Biskop Sven Nordbagges Mønt, slaaet af Sibbi i Roskilde.

Estridsen har vel et Brystbillede, der synes at være bragt i Forbindelse hermed; men da Kongens Navn er anbragt og ej Erkebiskoppens, maae man snarere troe, at den forestilte ogsaa er Kongen, og at Bispestaven, ligesom paa de følgende, er alene et Mynttegn og man slutter neppe feil, naar man troer at Biskopperne først senere i Norden efter de andre Landes Exempler satte deres Billede paa Mynten. Det synes som om man har valgt en gradevis Fremgang heri; at man først begyndte med at udelade Kongens Billede og isteden for dette anbragte *Christus* uden at nævne sig selv derpaa vel anbragte Fyrstens Billede og blot som Revers det biskoppelige, og endte med, alene at nævne sig selv. — Prøver paa alle disse Arter har Tiden leveret. Paa et Par af de i *Lund* prægede Mynter med en siddende *Christus*, hvor paa Kongens Navn ikke nævnes er ved Siden anbragt ikke een, men to Bispestave⁴. Man har troet, at de kunde være prægede i den korte Tid da i *Skaane* foruden den *Lundske*, Bispestolen i *Dalby* bestod. Den første Mynt, hvorpaa man har troet, at see en dansk Biskops Brystbillede, er det bekjendte sjeldne Stykke som man har tillagt *Svend Nordbagge*⁵, den er imidlertid at betragte som en Undtagelse

³ Erkestiftet blev som bekendt først oprettet 1104. Møntretten dateres sandsynligvis først fra Erik Lam, se Nordisk Kultur XXIX S. 151.

⁴ Ramus' og Devegges ufuldendte Møntværk S. 59 T. VIII, 1v ff., jfr. Hauberg: *Svend Estridsen*, Lund 31. — Se Forsiden af Runemønten, afbildet S. 120.

⁵ Nordisk Kultur XXIX S. 150 f. Fig. 34. — Se Afbildning ovenfor.

og det er endnu ikke afgjort om Forestillingen er Biskoppens eller en Helgens, og om Navnet *Svein* med Sikkerhed kan hentyde paa den omtalte; derimod kan vi nu med Sikkerhed opvise Mynter, som paa den ene Side have Kong *Waldemars*, og paa den anden *Absalons*, *Andreas Sunesens* Brystbilleder; Andre, som paa den ene Side fore *Waldemar den 2^{dens}* Navn og paa den anden Erkebiskop *Uffos*, Biskop *Niels Stygges* af *Roeskilde*; atter andre hvor man ligesom synes at have villet skille imellem den *Lundske* Erkebiskop *Peder* og andre Mynter, der sandsynlig ere prægede i *Roeskilde* af ham eller en anden Biskop ved Navn *Peder*. I Borgerkrigene under *Svend Grathe* og kort før var det egentligen at der med det danske Myntvæsen foregik en Ho-

Valdemar I og Biskop Absalon.

Valdemar II og Biskop Peder Sunesen.

vedforandring. Det synes som om man i denne Periode maae have havt et tilstrækkelig Antal af Mynt, som en Følge deraf maae den Fordeel som opstod ved at myntet Metal var mere værd end umyntet, have ophørt. Allerede tidligere havde man søgt at hielpe sig ved stedse at forringe Mynten i Størrelse, under Urolighederne gik dette frem med stærke Skridt og da det ikke var mueligt, at giøre Mynsten tyndere, og lettere, gik man til at forringe dens indre Gehalt. Med denne Forandring, hvori man synes at have fulgt tyske Mynstre, maae tillige være foregaaet en anden, nemlig den, at de mange Myntmestere ophørte; under *Erik Ejegod*⁶ er det sidste Gang, at en Myntmester nævnes paa nogen dansk Mynt. En Mynt, som, uagtet den ikke nævner Biskoppens Navn, dog synes at være udgaaet fra et biskoppeligt Officin, fortjener Opmærksomhed, i det den af alle Landes Mynter fra Middelalderen er den første som fremviser et Aarstal. Som store Sjeldenheder har man i Tyskland bekendtgjort Mynter fra Achen med Aaret 1375⁷, men paa denne, som paa den ene Side synes at have en Bygning og paa den anden en Bispehue er Omskriften Anno Domini og paa Reversen ♀MCCXX . . . , En fjendtlig Skjebne har hidend til kun ladet os finde et eneste Exemplar af denne Mynt, og paa dette

⁶ Rettere Erik Lam, se Hauberg Tab. XIII og Nordisk Kultur XXIX S. 151.

⁷ Ogsaa 1372, 1373 og 1374, se Menadier i Zeitschrift für Numismatik XXX (Berlin 1913) S. 354. Thomsens Katalog 6394 fra 1375.

ene kan kun Begyndelsen af Aarstallet med Sikkerhed sees, men selv, om dette maatte være 1249, som synes det højeste rimelige, bliver det dog en dansk Biskop der først af alle i Middelalderen satte Aarstal paa Mynten⁸. Sikkre Mynter af Erkebiskop *Jacob Erlandsen* ere os leverede; andre findes, som man troer, ere prægede for Biskop *Johann Dros* eller *Jens Grand*. Under de frygtelige og langvarige Borgerkrige som begyndte i *Erik Glippings* Tid, og først endte under *Waldemar* den 4de er Danmark i Myntvæsenet et Exempel paa, hvor dybt en Nation kan synke. Kongerne, Biskopperne, Panthaverne Domcapitelne, Stæderne synes alle at have myntet. Da øjeblikkelig Fordeel var Hovedhensigten synes det at man har kappedes om at sætte Mynten

Anno Domini MCCXXXIII-Mønten.

ned i indre og ydre Værd. Fra slet Sølv gik man over til at det blot kunde skaffes et sølvhaltigt Udseende, og derfra til rent Kobber. Ikke mindre tabte Mynten i Henseende til Forestillingerne; istedenfor Omskrifter og Billeder, indskrænkede man sig til hvad der kunde gjøres i Hast af ringe Arbejder; nemlig til et enkelt Bogstav, et Mærke og desl. Hvad der allerede noget tidligere havde bidraget til Forværrelsen var, at man i de forskjellige Provindser havde forskjellig Mynt; saaledes var en skaansk Mark af en anden Værdi end en jydsk, og denne igjen af en anden Værdi end en sjællandsk. En egen besynnerlig Anledning til Myntens store Forværrelse har Historien opbevaret os; den var, at de fredløse Kongemordere i *Erik Menveds* Barnsdom fangede nogle af Kongens gode Myntmestere og saa vel paa Hundehals som paa Øen Hielm tvang dem til at slaae Mynt med de Kongel. Stempler, men af saa slet Gehalt at *Suhm* siger at hvad der før gik til 4 Mark faldt til 10, ja til 18 Mark; det var saa meget farligere; som Mynten udbredtes i Landet, og især den fattige ukyndige Almue let blev bedraget, ved hvad der ikke uden ved Gehalten kunde skilles fra det bedre. Da disse Mynter, efter de Klager som føres over dem, maae være udkommet i stor Mængde, og man neppe strax har grebet de rigtige Forholdsregler i mod dem, blev det en naturlig

⁸ N. L. Rasmussen: Anno Domini MCCXXXIII-myntet, Medlemsbladet for Marts 1935 S. 201—16. Jfr. Årsskriftet 1943 S. 165. — S. 122: Bygning urigtigt for Krone.

Fölge at man tilsidst, selv blev nödsaget til at slaae slet Mynt. Erkebiskop *Johan Grand* gav Kongen *Erik Menved* og hans Fader Skylden herfor, men denne lagde i sit Forsvar al Skylden paa de Fredløse vide *Suhms Hist: 11 Tom p. 85 og Langeb. Scr: 6 Tom 281 og 282*⁹. Da Myntvæsenet blev saa ufuldkomment, har man større Vanskelighed ved at bestemme de under Borgerkrigene prægede Stykker, dog synes de, hvorpaa findes Forestillinger af en Bispestav, en Kalk, Nögler og Patriarchalkors, nærmest at kunne tillægges geistlige Officiner. At antage at Domcapitlerne have ladet præge Mynt, i de Tider Bispestolene stode ledige, synes rimeligt; man har formodet, at de Stykker som have blot Mærkerne af Domkirkens Hovedpatron, kunde være prægede ved saadanne Lejligheder. De synes imidlertid at være saa mange, at man vel kan formode, at Domcapitlerne ogsaa kan have ladet præge Mynt paa anden Tid, eller og at Biskopperne kan have ladet udgaae Mynt alene med Skytspatronens Mærke. Under *Waldemar Sejer* forekommer en Mynt der paa Adversen har Kongens Brystbillede med en Fane i Haanden; paa Reversen har den, isteden for Erkebiskoppens Brystbillede, den hellige Laurentius, og synes saaledes at kunne være en Mynt fra en Tid, da Erkebispestolen stod ledig¹⁰. I de senere Tider anbragte man isteden for Helgenen blot hans Rist istedetfor *Aarhuses St Clemens*, blot Ankeret, Istedet for *Riber St Catrine*, blot Hjulet o. s. v. En Følge af den aldeles forværrede Mynt var den, at man tilsidst slet ikke vilde have den, men i Handel og Vandel betjente sig af fremmed Mynt især Sterlinger og Hansestædernes Skillinger. Et mærkeligt Exempel herpaa finder vi i et aabent Brev som Biskop *Peder* af *Odense* 1335 tilskrev alle hæderlige Mænd i Lolland, hvorved Biskoppen paabød at en hver Husbond isteden for den slette Mynt skulde give i Offer, for sig og sit Hus 3 Sterlinge eller deres Værdie, og hver en Kirkekone 1 Mark Vox, som betaltes med 2 Sterl: og saaledes alt beregnet i Sterlinge. Dog skulle Præsterne i alt dette see paa Vedkommendes Formue. 3 Aar senere stadfæstede Erkebiskop *Peder* i *Lund* denne Anordning, der viser hvor foragtet Landets Mönt var, cfr. *Suhms Hist 12 Tom p 263*¹¹. Under *Waldem:* den 4de og Dronning *Margrethe* synes endnu ikke den slette Mynt at have ophört men under *Erik af Pommern* foregik hermed en Hovedforandring, der efter de Traktater med Hansestæ-

⁹ Medlemsbladet for December 1938 S. 240 og Note 13.

¹⁰ Hauberg: Knud VI, Lund Nr. 8.

¹¹ Medlemsbladet for December 1938 S. 240 og Note 14.

derne som derom ere levnede os, synes maaske mere at skyldes hans Dronning den højmodige *Philippa* end den svage Konge¹². Det synes som Myntvæsenet blev sat paa en fast Fod, og al anden Myntning end den kongelige er aldeles ophört. Vi finde Sölvmünt og Kobbermynt, prægede paa flere Steder i Riget, dog ikke mange; de ere af en bestemt Størrelse og Gehalt, og der ere største Formodninger at Myntrettigheden i Danmark fra den Tid af stedse har været inddraget under Kronen, saaledes som Sagerne da stode, var det vel en Slags Höjhed men ikke nogen pecuniær Fordeel Geistligheden derved berövedes. Om det norske Myntvæsen vide vi endnu meget mindre end om det danske, dog finde vi at imellem de Stykker som der er største Formodning om ere prægede under Urolighederne efter *Sverres* Död, ere nogle som synes at være udgangne fra Geistligheden, Paa en har man troet at see et Brystbillede med en Cardinalshat, en anden har en Biskop uden at Kongen nævnes. Under *Erik* Prestehader og de nærmest efter ham følgende Regenter, mærkes ikke noget til Mynt af den norske Geistlighed og det er först under *Christjan* den 2^{den} da al anden Myntning end den kongelige længe synes at være ophört, at Erkebiskopsstolen i *Trondhjem* har villet udmærke sig ved denne Rettighed, og vise sin Höjhed. Istedes for Rigsvaabenet anbragte man Domcapitlets, og istedenfor Kongens Navn sattes den hellige *Olavs*, som man gav det Tillæg *rex Norvegiæ*, paa Reversen fandtes Erkebiskoppens Familievaaben og hans Navn og Titler. Saadanne Mynter have man saavel af *Erik Walkendorf* som af *Olav Lunge*¹³ at nogle af den sidstes skulle være prægede i *Holland* af de Kostbarheder han medtog ved sin Flugt fra *Trondhjem*, forekomme dog lidet trolige, de ligner altformet hans Forgjængers, og ere sandsynlig ligesom disse prægede i *Trondhjem*.

¹² Der kendes kun een Traktat (af 8. Oktober 1424), se Nordisk Kultur XXIX S. 162.

¹³ Thomsen mener *Olav Engelbrektsson*, der 1537 flygtede til Nederlandene.